

Hou op met schijnheiligheid.

Kunst en samenleving, of de rol van de kunst in de samenleving, daarover moet het vanmiddag gaan. Kennelijk is er een eigen wereld van de kunst en is er daarnaast een samenleving, waar die kunst niet helemaal of helemaal niet in wil passen. Kortom, er is een probleem en dat probleem heeft geleid tot kunsttheoretische verhandelingen, politieke stellingnames, commissies en raden. Hele instituten en stichtingen teren voort op de exploitatie van het probleem van kunst en samenleving. Zelfs een leerstoel aan deze universiteit is voor dit doel ingericht.

Het is allemaal begonnen bij Jacques Louis David. In 1784 schilderde hij in Rome zijn “Eed der Horatiërs”. Streng deugdzaamheid, ascetisch classicisme en revolutionair elan hebben elkaar in dit schilderij gevonden. De schilder organiseerde een expositie ervan voor vrienden en relaties in zijn atelier. Een van de bezoekers schijnt gevraagd te hebben voor wie hij dit schilderij eigenlijk had geschilderd. David zou toen hebben geantwoord: “voor de mensheid”. Zijn schilderij was dus niet alleen bestemd voor die keurige bezoekers, maar voor iedereen. Voor iedereen zou dat schilderij een verrijking van zijn leven betekenen, maar bijna niemand wist dat. Het bleef onder ons. Kunst voor de mensheid wordt slechts door een heel klein bevoorrecht deel daarvan waargenomen. Ziedaar het probleem en dat probleem werd in de tweede helft van de 19^e eeuw nog heftiger, toen het modernisme tot bloei kwam.

Moderne kunst is net als Davids meesterwerk kunst die de hartenklop van de tijd pretendeert zichtbaar te maken, maar anders dan de schilderijen van David deden modernisten dat met kunstwerken, waar slechts een elite van uitverkorenen toegang toe had. Modernisten maakten van kunst –ook van kunst uit het verleden- een eigen domein, dat door de ongeschoolde, onervaren en vooral ongevoelige burgerman niet kon worden betreden. Modernisme schiep een wereld van enkele insiders en veel outsiders en is tevens verantwoordelijk voor het ontstaan van de snob. De snob is in zijn omgang met kunst eigenlijk permanent bezig met het probleem van kunst en samenleving. Een voorbeeld. We hadden eens in het Rijksmuseum de inwoners van de Baarsjes en van Bos en Lommer uitgenodigd. Met zijn elfduizenden waren ze op een zondag gekomen. Gratis toegang, een kindercrèche, rondleidingen door Paul de Leeuw en Freek de Jonge, het was een drukte van jewelste. Voor de “Nachtwacht” stonden de meeste mensen. Een mevrouw uit Bloemendaal vroeg mij wanhopig: “Professor, wat zien al die mensen nu aan kunst?”. Ziedaar het probleem van kunst en samenleving in een notedop.

Omgang met kunst is alleen voor weinigen weggelegd en we zullen toch niet meemaken dat Jan met de Pet ermee aan de haal gaat. We weten uit ervaring en uit onderzoek, dat leven met kunst een verrijking kan zijn voor iedereen, maar stel je toch eens voor dat iedereen ervoor gaat! De situatie is tegenwoordig extra ingewikkeld, omdat de elitevorming waar de mevrouw uit Bloemendaal het resultaat van is, veelal plaatsvindt op staatskosten. Overheden steunen kunstmusea, omdat kunst goed is voor iedereen, maar lang niet iedereen is welkom. De meeste kunstmusea hebben geen beleid ontwikkeld om daarin blijvend verandering aan te brengen. Publieksbeleid heeft vooral tot gevolg gehad, dat de grijze golf steeds intensiever wordt rondgepompt langs de vaderlandse musea. Van nieuw publiek is weinig of geen sprake. Nu de overheid met die afschuwelijke metafoor van musea vraagt om “hun eigen broek op te houden” is de meeste menskracht voor externe werving gericht op nogal of zeer

vermogene Nederlanders, die ik laatst in één van onze musea “broekophouders” hoorde noemen. Dit alles wordt meestal niet hardop gezegd, omdat ter wille van de ambtenaren aan de subsidiekraan de illusie moet worden hooggehouden, dat musea gaan voor kunst voor allen. Daarom is er in ons land vrijwel geen maatschappelijk onderwerp, dat met zoveel schijnheiligheid is omgeven als het probleem van kunst en samenleving.

Het meest pikante voorbeeld van die schijnheiligheid waarmee elitevorming onder het motto van publieksverbreding plaats vindt, dateert van enkele jaren geleden. Een overheidsfonds stelde niet minder dan €750.000,- ter beschikking voor het meest interessante plan voor publieksverbreding. Vooral allochtonen moesten meedoen. Een aantal musea kwam met een gezamenlijk voorstel om de toegankelijkheid tot hun instellingen voor scholen aanzienlijk te vergroten. Het is immers genoegzaam bekend, dat een goed contact met scholen voor musea de meest efficiënte manier is om nieuwe publieksgroepen te bereiken en op lange termijn aan je te binden. Maar het bestuur van het betreffende fonds vond dit voorstel kennelijk niet artistiek genoeg en al dat geld ging naar een museaal initiatief, waarvan je vrijwel zeker wist, dat het alleen een piepkleine elite van artistieke welzijnswerkers zou kunnen interesseren. Er werd nauwelijks meer iets van de realisatie van dit peperdure project vernomen. Alleen een kunstenaarsinitiatief om het Sinterklaasfeest af te schaffen haalde de voorpagina's van sommige kranten. Het samenspel van kunst en samenleving had hier met heel veel overheidsgeld geleid tot een wel heel eenzame avant-garde.

Kan het ook anders? Zeker. In Engeland is musealisering van kunst van het begin af aan deel geweest van het democratisch proces. De National Gallery werd gesticht om degenen, die zich geen eigen collectie van schilderijen konden veroorloven, toch van kunst te laten genieten. Enkele jaren na de openstelling van het museum enquêteerde het parlement verschillende bevolkingsgroepen, of ze ook metterdaad kwamen. Anders kon de tent even goed weer gesloten worden. Kruideniers, slaggers en kantoorbedienden bleken actieve museumbezoekers te zijn, maar de kappers bleven achter. Daarop werd besloten een gerichte actie onder kappers te houden. Dit alles gebeurde in het midden van de 19^e eeuw!

Neil Mc Gregor is de museumdirecteur, die deze publieke functie van het museum in onze tijd opnieuw inhoud heeft gegeven, eerst als directeur van de National Gallery en daarna van het Brits Museum. Met een geweldig charisma en doorzettingsvermogen wist hij gratis toegang voor de National Gallery, een noodzakelijke voorwaarde voor zo'n publieksbeleid, zelfs tijdens Thatcher te handhaven. Van het Brits Museum maakt hij nu een feest voor heel Engeland.

Wat zijn in Nederland de belangrijkste belemmeringen voor een bredere toegankelijkheid voor musea dan nu het geval is? Ik noem er drie.

De eerste belemmering. Dat is de gangbare interpretatie van de uitkomsten van publieksonderzoeken met name het gezaghebbende publieksonderzoek door het Sociaal en Cultureel Planbureau. Met enige regelmaat komt deze instelling met cijfers over de soorten publiek, dat musea bezoekt. Daaruit blijkt telkenmale dat Jan met de Pet niet naar kunstmusea gaat. De kappers komen niet. Onveranderlijk wordt daaruit door analisten met een welhaast satanische vreugde de conclusie getrokken, dat de cultuurspreiding is mislukt. Dat maakt de elitisten blij en de cultuurspreiders kruipen in hun schulp. Terwijl je uit de cijfers ook zou kunnen concluderen, dat

cultuurspreiding in Nederland door kunstmusea nog nooit goed d.w.z. systematisch en langdurig is geprobeerd. En dat is wat er werkelijk aan de hand is.

Dat blijkt onder andere daar waar cultuurspreiding wel lukt zoals in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. De tentoonstellingen daar van kunst uit verre landen zijn er bewust op gericht de voormalige inwoners ervan die nu in Nederland wonen in onze Nationale kerk welkom te heten. Dat betekende, dat er een tentoonstelling van kunst uit Marokko werd gehouden, waar 40.000 Nederlandse Marokkanen kwamen en dat de tentoonstelling over kunst in Turkije werd bezocht door 50.000 Turken uit ons land. Maar het bereiken van dergelijke bezoekersaantallen vereist een totaal anders gerichte publiciteit, een totaal ander maatschappelijk netwerk en een totaal andere omgang met de media dan in kunstmusea gebruikelijk is en vereist ook allerlei uitzonderlijke faciliteiten in de tentoonstelling en dat kost allemaal veel geld, dat voor het allergrootste deel niet van de overheid komt! Maar het lukt Ernst Veen en de zijnen, omdat ze er allemaal 100 % voor gaan.

In het Groninger Museum zie je vaak op een zaterdagmiddag nog meer mensen dan buiten op straat en in min of meer dezelfde samenstelling naar soort en leeftijd als buiten. Dat heeft te maken met de zeer gevarieerde, spannende programmering en met de uitzonderlijk goede ligging van het museum. Wie uit het station de stad inloopt kan het museum en het museumcafé met terras eenvoudig niet missen. Inwoners van Groningen kunnen bovendien gemakkelijk publicitair worden bewerkt, omdat er nog maar één dagblad is en één huis-aan-huisblad is dat door bijna alle Groningers wordt gelezen. Jong en oud, arm en rijk weten dat het museum er voor hen is. Vandaar dat de bezoekersaantallen er veel hoger zijn dan van andere provinciale musea. Cultuurspreiden is soms niet al te moeilijk, maar je moet het wel willen.

De tweede belemmering voor een betere toegankelijkheid is het zich nu al jarenlang voortslepende, ranzige debat over gratis toegang van musea. Natuurlijk verhoogt gratis toegang de toegankelijkheid van musea en voor een op cultuurspreiding gericht museumbeleid is gratis toegang zelfs een noodzakelijke voorwaarde, zoals bijvoorbeeld Neil McGregor voor de National Gallery en Christopher Brown voor het Ashmolean Museum overtuigend en welsprekend hebben aangetoond. Je moet wel een heel cynische elitist zijn om daar publiekelijk aan te twijfelen. Maar –het kan niet genoeg gezegd worden- gratis toegang is nooit meer dan een noodzakelijke voorwaarde. Nieuwe bezoekers moeten geworven worden en in het museum moeten die nieuwelingen zich ook thuis voelen met name door de soort informatie, die daar wordt verstrekt. Gaat hem of haar die boven de pet, dan weet betrokkene in elk geval dat kunst niet voor hem is bestemd. Dat de toegang voor kinderen nu gratis wordt gemaakt, is op zichzelf een prachtig initiatief, maar wordt er ook voor gezorgd, dat kinderen zich in het museum zo welkom voelen dat ze straks als volwassenen zullen blijven komen? Dat is een reusachtige opgave voor kunstmusea en sommige kunstmusea zijn eenvoudig niet geschikt om nog meer en andere bezoekers te ontvangen dan tot nu toe. Laat die instellingen met rust en concentreer je –ook financieel- op die instellingen die zo'n maatschappelijke taak wel aan kunnen. Maar een gedifferentieerd subsidiebeleid in Nederland is het aller-moeilijkste. Stel je voor, monniken met ongelijke kappen!

De derde en laatste belemmering was het eigenlijke onderwerp van deze kleine moralisatie over kunstmusea en maatschappij. Dat is de schijnheiligheid. Laten we als

elite vanmiddag besluiten om ter ere van Jan Maarten op te houden met schijnheilig te doen over cultuurparticipatie, ook al kunnen we daar veel subsidies mee opstrijken, want als er iets is waar Jan Maarten, ons feestvarken, een hekel aan heeft dan is het wel schijnheiligheid.

Tenslotte wil ik nog een keer vertellen –wat ik Jan Maarten en anderen al eerder vertelde- van de schooljuffrouw met een klas met voor het merendeel kinderen van nieuwe Nederlanders in het Rijksmuseum. Een half uur staat de juf met haar leerlingen stil voor een schilderij van Vermeer. De kinderen luisteren aandachtig. Na een half uur vraag ik haar: “Waar bent U in godsnaam mee bezig?” Zij antwoordt: “Dit is één van de weinige manieren waarop deze kinderen zich in dit land thuis zullen voelen”. Dat geldt voor hen en het geldt interessant genoeg ook voor ons.